

¹³ В Одессе вместо «скорой» к безнадежным пациентам приезжают агенты похоронного бюро. URL: <http://dumskaya.net/news>

¹⁴ Костенко О.М. «Соціально-натуралістична» юриспруденція – доктринальна основа для правової реформи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 309–313.

¹⁵ Костенко О.М. Про модернізацію протидії корупційній злочинності в Україні (концепція «активної юстиції» у протидії корупції). URL: <http://pravoznavec.com.ua>

Резюме

Перелигіна Р.В., Козыр С.В. Соціальна сутність та механізми протидії корупції у сфері медицини.

У статті розкрито сучасний стан корупції у сфері медицини, особливості та наслідки впливу цього явища на розвиток суспільства, а також окреслено шляхи протидії корупції у зазначеній галузі в Україні.

Ключові слова: корупція, корупційна злочинність, суспільні відносини, механізми протидії, медицина, медична допомога, антикорупційна політика.

Резюме

Перелигіна Р.В., Козыр С.В. Социальная сущность и механизмы противодействия коррупции в сфере медицины.

В статье раскрыто современное состояние коррупции в сфере медицины, особенности и последствия влияния этого явления на развитие общества, а также намечены пути противодействия коррупции в указанной области в Украине.

Ключевые слова: коррупция, коррупционная преступность, общественные отношения, механизмы противодействия, медицина, медицинская помощь, антикоррупционная политика.

Summary

Perelyhina R., Kozyr S. Social essence and mechanisms of combating corruption in the field of medicine.

The article reveals the current state of corruption in the field of medicine, the peculiarities and consequences of the impact of this phenomenon on the development of society, and also outlines the ways of counteracting corruption in this area in Ukraine.

Key words: corruption, corruption crime, social relations, mechanisms of counteraction, medicine, medical aid, anticorruption policy.

УДК 343.8

І.Р. СЕРКЕВИЧ, Г.Я. ЛУК'ЯНОВА

Ірина Ростиславівна Серкевич, кандидат юридичних наук, доцент Львівського державного університету внутрішніх справ

Галина Юріївна Лук'янова, кандидат юридичних наук, доцент Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ПОПЕРЕДЖЕННІ ЗЛОЧИНІВ

Політика, спрямована на захист дітей, стала одним із національних пріоритетів в Україні в останнє десятиліття. У рекомендаціях Ради Європи передбачається створення низки систем забезпечення прав і захисту інтересів дітей. На цій основі наша держава виконує свої міжнародно-правові зобов'язання у сфері захисту прав дитини, які вміщені в доповіді, представленій до Універсального періодичного огляду Організації Об'єднаних Націй на XIV сесії Ради з прав людини ООН у 2012 р. коаліцією неурядових організацій, а саме Коаліцією НУО «Права дитини в Україні», Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна» та Всеукраїнською мережею з протидії комерційній сексуальній експлуатації дітей¹. Зокрема, найбільш проблемними з погляду дотримання та забезпечення державою прав дитини є: комплексна система захисту прав дитини; розподіл функціональних обов'язків у різних державних органах стосовно дітей після так званої адміністративної реформи, ефективні механізми реагування на порушення прав дитини; порушення права дитини на сім'ю та каральне ставлення до батьків (позбавлення батьківських прав), що перебувають у складних обставинах, замість допомоги їм тощо.

Вирішення конфліктів за участю неповнолітніх, які вчинили протиправні діяння, застосування альтернативних форм є одним із пріоритетних напрямів політики держави в галузі, зокрема і кримінального судочинства.

Сучасне українське законодавство передбачає достатньо передумов для можливості примирення між потерпілим і правопорушником, а відтак, і для застосування програм відновного правосуддя, у тому числі й

медіації. Правовими інститутами, в межах яких може застосовуватись медіація у кримінальному процесі України, є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням підозрюваного (обвинуваченого) з потерпілим та угоди в кримінальному провадженні. Тобто чинне законодавство (ст. ст. 45–49, 52–53 КПК України, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України) передбачає можливість звільнення обвинуваченого (підозрюваного) від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим як альтернативу покаранню.

Як зауважує А. Біцай, дедалі більше європейських держав запроваджує в національні системи кримінальної юстиції нові заходи щодо вирішення кримінально-правових конфліктів, такі, як відновне правосуддя, зокрема й медіацію «між жертвою та правопорушником». У деяких країнах такі підходи є звичним явищем, тоді як в інших їх запровадження перебуває лише на початковому етапі. Відновне правосуддя є новою моделлю реагування на злочинну поведінку, яка враховує баланс інтересів потерпілого, правопорушника та суспільства, оскільки основною метою тут є не покарання, а примирення підозрюваного (обвинуваченого) з потерпілим (що, як правило, здійснюється за участю адвоката) та відшкодування збитків. На сьогодні програми примирення діють в Австралійському Союзі, Великій Британії, Канаді, Королівстві Нідерландів, Новій Зеландії, Республіці Польщі, Сполучених Штатах Америки, Федеративній Республіці Німеччини, Французькій Республіці, Чеській Республіці та інших країнах².

Основні принципи й елементи дружнього до дитини правосуддя чітко визначені в Державній соціальній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затвердженій 30 травня 2018 р. Кабінетом Міністрів України. Ратифікувавши 27 вересня 1991 р. Конвенцію ООН про права дитини, Україна взяла на себе відповідні зобов'язання, на виконання яких було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року».

Поняття «медіація» походить від латинського «*mediare*», що означає посередництво. Вчені визначають медіацію як самостійний спосіб у системі альтернативних підходів до вирішення конфліктів, який полягає в забезпеченні прийняття сторонами самостійного компромісного взаємоприйняттого рішення зі спору в процесі безпосереднього або опосередкованого спілкування за сприяння обраної сторонами за взаємною згодою незалежної третьої особи³. Проект закону України «Про медіацію» визначає її також як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору в рамках структурованого процесу намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора⁴.

Медіація належить до так званих альтернативних способів вирішення спорів, скорочена назва – ADR (Alternative Dispute Resolution). Поняття ADR було введено у практику в 70-х роках XX ст. у Сполучених Штатах Америки і вже через десять років набуло досить широкого застосування. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу в цій державі не відбувається жоден серйозний переговорний процес. Функціонує Національний інститут вирішення спорів, який розробляє нові методи медіації, діють приватні та державні служби медіації. Великий вплив має Американська арбітражна асоціація (American Arbitration Association), яка затвердила свої Правила третейського розгляду (арбітражу) та медіації, що використовуються, зокрема, і під час розгляду внутрішніх спорів⁵.

Процедура медіації – це спосіб врегулювання суперечок за сприяння медіатора на основі добровільної згоди сторін задля досягнення ними взаємоприйняттого рішення. Це процес, під час якого учасники конфлікту через посередництво одного або кількох незалежних і нейтральних осіб (медіаторів) приходять до угоди щодо суперечливих питань, причому медіатор не має права втручатися в діяльність сторін і схилити їх до будь-якого рішення.

Наділення сторін можливістю і правом контролювати не тільки зміст прийнятого рішення, а й процес його пошуку і вироблення – ключова особливість медіації. Саме вона виділяє медіацію в системі способів врегулювання конфліктів і запобігання відхиленням у поведінці особи. Принципи медіації, зазначені в проекті закону, орієнтовані на зародження в процесі переговорів певної співпраці. Процедура медіації здійснюється при взаємному волевиявленні сторін на основі чотирьох головних принципів:

- добровільності;
- конфіденційності;
- співпраці та рівноправності сторін;
- неупередженості та незалежності медіатора.

Сучасна школа, на жаль, наповнена різними конфліктними взаємодіями. Тому дедалі очевиднішим стає те, що потрібні ефективні методи вирішення конфліктів. Одним із таких сучасних методів, на нашу думку, є медіація.

Порівняно з медіацією в інших сферах, шкільна медіація має особливості, зумовлені розширеним спектром завдань. Так, окрім власне вирішення поточного конфлікту в навчальному закладі надзвичайно важливою є навчально-виховна функція. У медіації діти навчаються управляти конфліктами, ухвалювати рішення і відповідати за свої вчинки, слухати опонента тощо – тобто всього арсеналу навичок, володіння якими сприятиме формуванню майбутньої емоційно компетентної нації. Для шкільного середовища важливим є акцент на відновленні взаємин між учасниками конфлікту та створенні дружньої атмосфери, що сприятиме навчанню⁶. При цьому потрібно зазначити такі важливі моменти: відповідність віку і розвитку дитини; невідкладне ухвалення рішень; визнання ключової ролі сім'ї для виживання, захисту прав та розвитку дитини; активне використання в судовому процесі даних про дітей, умови їх життя і виховання; пріоритет від-

новлювального підходу і заходів виховного впливу; спеціальна підготовка суддів у справах неповнолітніх; наявність системи спеціалізованих допоміжних служб (зокрема і шкільні служби примирення в аспекті застосування шкільної медіації).

Структурою, що допомагає впроваджувати медіативну практику в освітні установи, на нашу думку, є саме шкільна служба примирення, в основі діяльності якої є ідея відновного правосуддя, що передбачає відновлення стосунків, зруйнованих під час конфліктів, насильства, булінгу, злочинів. Також одним із пріоритетних напрямів роботи цієї служби є профілактика суїцидальної поведінки.

До складу шкільної служби примирення мають входити самі учні, батьки, педагоги, психолог і класний керівник. У попередженні вчинення злочинів одним із найважливіших є вміння батьків встановити довірчі взаємини з дітьми. Введення батьків до складу шкільної служби примирення дало б змогу залучити їх до вирішення конфліктів всередині сімей. Батьки-медіатори беруть участь і в профілактичній роботі, виступаючи на батьківських зборах, розповідають про дитячі проблеми й можливості їх вирішення, діляться досвідом щодо вибору стратегії встановлення конструктивних взаємин з дітьми. Навчання медіативних технологій класних керівників, які долучені до профілактичної роботи школи, допоможе уникнути помилок у спілкуванні вчителя з дітьми, тим самим забезпечуючи їх «комфортне» спілкування. Профілактику злочинної поведінки підлітків вчителі повинні здійснювати під час виховної години, пропагуючи цінність життя.

Нині в різних школах світу представлено три основні підходи до запровадження медіації в школі. Перший підхід передбачає наявність у школі дорослого медіатора, до якого скеровують учасників конфлікту. Медіатор також проводить зустрічі примирення, шкільні конференції. За такого підходу переваги медіаційного врегулювання отримують учасники конфлікту або відновних практик, які проводить медіатор, враховуючи взяття відповідальності на себе, усвідомлення вчиненого, відчуття справедливості відшкодування (якщо необхідно) та зниження вірогідності повторення порушення. Саме дорослий медіатор ефективний, коли у конфлікті задіяні дорослі учасники (педагоги або батьки), та в роботі із серйозними проблемами, наприклад, цькування або правопорушення, вчинені школярами. Другий підхід передбачає створення шкільної служби порозуміння (далі – ШСП), тобто наявність щонайменше одного дорослого медіатора, який виступає координатором служби, та залучення до врегулювання конфліктів медіаторів-ровесників – учнів, які пройшли спеціальне навчання медіації. Крім медіацій, проект передбачає проведення кіл примирення, зустрічей примирення, інших відновних практик. Запуск ШСП потребує розширеної просвітницької роботи серед батьків, педагогічного колективу та адміністрації школи. Від підтримки дорослих у діяльності учнів-медіаторів здебільшого залежить успіх проекту.

Як зазначає О. Дацко, шкільна служба порозуміння дає змогу найефективніше досягати всіх цілей, які стоять перед шкільною медіацією, оскільки самі учні стають носіями ідеї відновного підходу. Третій, суцільний підхід до шкільної медіації охоплює всі заходи, що впроваджуються у шкільній службі порозуміння, а також навчання основ медіації і навичок ненасильницького спілкування всіх педагогів та адміністрації. Додатково кожен педагог поглиблено вивчає певний аспект медіації та презентує його колегам. Так, хтось спеціалізується на проведенні кіл цінностей і примирення, хтось знається на проблемах цькування, хтось глибоко розуміється на роботі з почуттям сорому, а хтось є експертом у відновленні відносин між учнем-правопорушником і громадою учнів. Програма підтримується проведенням шкільних конференцій, семінарів для батьків і навчанням грамотної комунікації. Такий підхід – це перспектива, на яку можуть орієнтуватися школи, що вже запровадили ШСП і мали можливість відчутти переваги від її діяльності⁷.

Тож загальний порядок проведення процедури примирення у справах за участю неповнолітніх виглядає так:

- а) інформація про кримінальну ситуацію;
- б) відвідування сторонами кімнати примирення (інформація про можливість використання процедури примирення, передача контактів сторін, за їх згодою, посереднику (медіаторові);
- в) робота посередника (медіатора): консультація; отримання згоди сторін на проведення процедури примирення; індивідуальні зустрічі зі сторонами (виявлення ситуації, що склалася, визначення реальної шкоди, варіанти вирішення проблеми); спільна зустріч – примирювальна процедура (угода про примирення);
- г) відновна сімейна медіація.

Новим підходом до питання, як суспільству потрібно реагувати на злочин, є відновне правосуддя. Будь-яке правопорушення має спричинити зобов'язання неповнолітнього правопорушника загладити вину та шкоду, завдану потерпілому. Основними принципами правосуддя, доброзичливого ставлення до дітей варто назвати: цінність особистості підлітка; захист прав і розвитку дитини; посилення охоронної функції суду стосовно неповнолітнього; перевага відновного підходу та заходів виховного впливу; спеціальна підготовка суддів у справах неповнолітніх; наявність системи спеціалізованих допоміжних служб (зокрема служб медіації/примирення); наявність процедур і норм громадського контролю за дотриманням прав дитини.

Відновлювальний підхід залучає до активної участі обидві сторони. Головним завданням відновної медіації є орієнтованість передусім на налагодження процесу взаємопорозуміння, спрямована на комунікацію і набуття здатності до діалогу, а також здатності вирішити конфліктну ситуацію.

Зараз захист дітей-підлітків, пов'язані з конфліктами, актуалізуються в неповному обсязі. Відомо, що соціалізація неповнолітніх відбувається в освітніх установах. В основі конфліктів, що виникають за участю підлітків, потрібно враховувати стадію ескалації, у якій перебуває неповнолітній. В основі асоціальної поведінки дитини може бути той чи інший конфлікт, а найчастіше їх сукупність, наприклад: батько – дитина;

батько – матір; між дітьми; педагог – батьки. Для створення умов для подальшого добробуту дитини наявні конфлікти потрібно вирішити.

Можна виділити п'ять основних напрямів діяльності шкільних служб примирення в освітніх організаціях:

1. Вирішення конфліктів однолітків у шкільному середовищі.
2. Реалізація інтерактивних заходів з однолітками щодо профілактики протиправної поведінки.
3. Навчання неповнолітніх навичок конструктивного спілкування та толерантного ставлення до інших.
4. Підтримка однолітків у важкій життєвій ситуації.
5. Взаємодія і комунікація.

Практика впровадження медіативних технологій, шкільних служб примирення в Україні здійснюється по-різному. Варто зазначити, що медіативних технологій потрібно навчати адміністрацію дошкільних та середніх закладів освіти (дитячих садків і шкіл), класних керівників, кураторів груп коледжів, вищих навчальних закладів, що дасть змогу ефективно вирішувати і попереджати конфліктні ситуації, тим самим сприяючи розвитку соціальної й емоційної компетенції підлітків і запобігаючи проявам з їх боку асоціальної, девіантної поведінки.

Отже, шкільна медіація спрямована на те, щоб виявляти больові точки, ситуації неблагополуччя серед учнів. Участь самих школярів у процесі медіації – це питання самоорганізації громадянського суспільства задля зниження і припинення епідемії дитячих злочинів. Шкільна служба примирення вчить педагогів, батьків і дітей спілкування, а відповідно – безконфліктності. Тільки досягнувши дійсно конструктивної взаємодії всіх учасників школа зможе протистояти злочинній поведінці серед підлітків.

¹ Універсальний періодичний огляд Організації Об'єднаних Націй на чотирнадцятій сесії Ради з прав людини ООН, травень 2012 р. *Українська гельсінкська спілка з прав людини*: офіц. веб-сайт. URL: http://helsinki.org.ua/index.php?id=1337349079#_edn17 (дата звернення: 10.05.2019).

² Біцай А.В. Участь адвоката в медіації у кримінальному провадженні у контексті реалізації права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 8–9.

³ Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. С. 135.

⁴ Про медіацію: Проект закону № 2480 від 27.03.2015 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2480&skl=9 (дата звернення: 10.05.2019).

⁵ Подоковенко Т. Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1 (9). С. 18.

⁶ Шкільна медіація: ефективне вирішення конфліктів у навчальних закладах. *Шкільний світ*: сайт. URL: <http://www.osvita.ua.com/2017/05/57985/?v=3943d8795e03> (дата звернення: 10.05.2019).

⁷ Там само.

Резюме

Серкевич І.Р., Лук'янова Г.Я. Захист інтересів неповнолітніх: застосування медіації в попередженні злочинів.

У статті досліджено проблеми злочинної поведінки неповнолітніх та застосування медіації у її попередженні. Зазначено, що загальний порядок проведення процедури примирення у справах за участю неповнолітніх виглядає так: інформація про кримінальну ситуацію; відвідування сторонами кімнати примирення (інформація про можливість використання процедури примирення, передача контактів сторін, за їх згодою, посереднику (медіаторові); робота посередника (медіатора): консультація; отримання згоди сторін на проведення процедури примирення; індивідуальні зустрічі зі сторонами (виявлення ситуації, що склалася, визначення реальної шкоди, варіанти вирішення проблеми); спільна зустріч – примирювальна процедура (угода про примирення); відновна сімейна медіація. Зроблено висновок про те, що шкільна медіація спрямована на виявлення больових точок, ситуацій неблагополуччя серед учнів. Участь самих школярів у процесі медіації – це питання самоорганізації громадянського суспільства задля зниження і припинення епідемії дитячих злочинів. Шкільна служба примирення вчить педагогів, батьків і дітей спілкування, а відповідно, безконфліктності. Тільки досягнувши дійсно конструктивної взаємодії всіх учасників, школа зможе протистояти злочинній поведінці серед підлітків.

Ключові слова: медіація, медіативні технології, неповнолітні, злочин, злочинна поведінка, конфлікти, примирювальна процедура, шкільна служба примирення.

Резюме

Серкевич И.Г., Лукьянова Г.Я. Защита интересов несовершеннолетних: применение медиации в предупреждении преступлений.

В статье исследованы проблемы преступного поведения несовершеннолетних и применения медиации в ее предупреждении. Отмечено, что общий порядок проведения процедуры примирения по делам с участием несовершеннолетних выглядит так: информация о криминальной ситуации; посещение сторонами комнаты примирения (информация о возможности использования процедуры примирения, передача контактов сторон, с их согласия, посреднику (медиатору), работа посредника (медиатора): консультация, получение согласия сторон на проведение процедуры примирения, индивидуальные встречи со сторонами (выявление ситуации, ситуации определения реального ущерба, варианты решения проблемы); совместная встреча – примирительная процедура (соглашение о примирении) восстановительная семейная медиация. Сделан вывод о том, что школьная медиация направлена на выявление болевых точек, ситуации неблагополучия среди учеников. Участие самих школьников в процессе медиации – это вопрос самоорганизации гражданского общества для снижения и прекращения эпидемии детских преступлений. Школьная служба примирения учит педагогов, родителей и детей общению, а соответственно, бесконф-

ликтности. Только достигнув действительно конструктивного взаимодействия всех участников, школа сможет противостоять преступному поведению среди подростков.

Ключевые слова: медиация, медиативные технологии, несовершеннолетние, преступление, преступное поведение, конфликты, примирительная процедура, школьная служба примирения.

Summary

Serkevich I., Lukyanova G. Protecting the interests of minors: the use of mediation in preventing crimes.

The article examines the problems of criminal behavior of minors and the use of mediation in its prevention. It is noted that the general procedure for reconciliation in cases involving minors is as follows: information of the criminal situation; visits by the parties to the conciliation room (information on the possibility of using the conciliation procedure, transferring the contacts of the parties, with their consent, to the mediator, the work of the mediator: consultation, obtaining the consent of the parties to the conciliation procedure, individual meetings with the parties (identifying the situation, determining real damage, solutions to the problem); joint meeting – conciliation procedure (agreement on reconciliation) restorative family mediation.

Key words: mediation, mediating technology, minors, crime, criminal behavior, conflicts, conciliation procedure, school reconciliation service.

УДК 342.565.2(477):343.13

М.С. ІВАНОВ

Михайло Сергійович Іванов, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНІЙ ЮРИСДИКЦІЇ

Забезпечення прав людини є одним з головних завдань правової системи країни. Задля визначення ефективних шляхів забезпечення прав людини була напрацьована значна кількість юридичних механізмів і засобів. Більшість із них, шляхом еволюційного відбору, були визнані неефективними та недієвими, наприклад, божий суд або суд поєдинком.

Сучасні механізми захисту прав людини, наприклад, такі як інститути омбудсмена або слідчого судді у кримінальному провадженні, кардинально відрізняються від своїх попередників. У свою чергу, і сучасні механізми захисту прав людини в кримінальному провадженні не визнаються бездоганними. Однак ретельний аналіз діяльності існуючих механізмів захисту прав людини та їх академічне й практичне модернізування, безсумнівно, збільшує їх ефективність і надає можливість громадянам використовувати найбільш результативні механізми захисту своїх прав. Водночас одним із найважливіших етапів в процесі створення ефективного правового механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження є постійне його удосконалення, що забезпечить відповідність його функціонування сучасним вимогам рівня захищеності прав людини в суспільстві.

Варто зауважити, що зазвичай реальною метою правових реформ виступає бажаний правовий стан або конкретний юридичний статус групи осіб. Правові реформи, метою яких є запровадження дієвого механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження, повинні реалізовувати невимірну кількість юридичних можливостей для незліченної кількості громадян. Відповідно формальна і фактична мета таких реформ найчастіше знаходиться за межами розуміння реформаторів, а виконання такої реформи може знаходитися за межами можливостей людини чи групи осіб. Однак прагнення свідомих громадян до ефективного реалізації інституту прав людини повинно набути привілейованого статусу у сьогоденні. Використовуючи інститут прав людини як соціальну призму, ми можемо впевнитися у тому, що однією з найбільш проблемних галузей українського законодавства щодо забезпечення прав людини є сфера дії кримінальних процесуальних правовідносин. Постійні порушення прав людини, які, на жаль, стали нормою для України, зводять до мінімуму фактичну можливість громадян реалізувати свої права. Підтримання ефективної діяльності правових механізмів забезпечення прав людини, зокрема за допомогою правових інструментів конституційної юрисдикції, повинно стати першочерговим завданням для всіх гілок влади в Україні. При цьому саме наукове дослідження механізмів забезпечення прав людини повинно слугувати загальнотеоретичною основою якісної правової реформи в Україні і належного правозабезпечення, як її результату.

Правовий механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження, зокрема в конституційній юрисдикції, був предметом дослідження таких науковців, як О.В. Славна, О.Б. Горова, В. Веклич, І. Шматко, М.Г. Братасюк, О.М. Руднев, О.Ф. Скакун, А.М. Колодій, Ю.А. Олійник, Б.Н. Кашникова та інші.